

Αναλύοντας την «Πανοπλία των Δενδρών» με τα μάτια ενός αρματοποιού.

Η πανοπλία των «Δενδρών» είναι ένα από τα αντικείμενα που ευρέθησαν στον τάφο νούμερο 12 στο Μυκηναϊκό νεκροταφείο που εντοπίστηκε αρχικά από την Σουηδική αρχαιολογική αποστολή το έτος 1926 στο σημερινό χωρίο Δένδρα της Αργολίδας (Μιδέα). Η συστηματική ανασκαφή του τάφου θα πραγματοποιηθεί 34 χρόνια αργότερα από μια ομάδα Ελλήνων και Σουηδών αρχαιολόγων υπό την εποπτεία του Έλληνα εφόρου της Αργολίδας Ν. Βεργέλη και του Σουηδού αρχαιολόγου P. Astrom. Λεπτομερέστατη ανάλυση και περιγραφή της πανοπλίας μπορεί κάποιος να διαβάσει στην έκθεση του P. Astrom με τίτλο «**The Cuirass Tomb and other Finds at Dendra. Part I: The Chamber Tombs. (Studies in Mediterranean Archaeology, iv.)**». Σήμερα η πανοπλία εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείου του Ναυπλίου καταλαμβάνοντας μάλλον την πιο περίοπτη θέση της αίθουσας του Μουσείου.

Στο παρόν άρθρο ο γράφων δεν θα περιοριστεί σε μια αναπαραγωγή των ήδη γνωστών περί της πανοπλίας αρχαιολογικών περιγραφών αλλά θα επιχειρήσει να δώσει την δική του προσωπική ερμηνεία, η οποία προέρχεται από την εμπειρία του ως αρματοποιού και ανα-κατασκευαστή της εν λόγω πανοπλίας. Η φιλοδοξία του παρόντος άρθρου είναι να δώσει μία ολοκληρωμένη και εμπειρισταωμένη εικόνα του ευρήματος, η οποία να γίνεται εύκολα αντιληπτή και προσιτή από το γενικό κοινό.

Καταρχάς, η ιδέα της εξ'ολοκλήρου ανακατασκευής ενός αντικειμένου 3.500 ετών δοσμένου του υψηλού επιπέδου πολυπλοκότητας του, αποτελεί ομολογουμένως από μόνη της μία πολύ μεγάλη πρόκληση. Για την επιτυχή υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος χρειάζεται να πληρούνται δύο βασικές προϋποθέσεις από την πλευρά του ανακατασκευαστή, η θεωρητική γνώση και οι τεχνικές-καλλιτεχνικές ικανότητες. Η θεωρητική κατάρτιση είναι σχετικά εύκολη καθώς, όπως ειπώθηκε προηγουμένως, οι ανασκαφείς του τάφου κατέγραψαν στην αναφορά τους με κάθε δυνατή λεπτομέρεια όλες τις κατασκευαστικές πτυχές της πανοπλίας. Πολύ χρήσιμα αποδειχτήκαν τα σκαριφήματα και οι φωτογραφίες που περιλαμβάνονταν στην αναφορά, καθώς κάνουν στον αναγνώστη ορατές πτυχές από το εσωτερικό του αντικειμένου, που στην παρούσα κατάσταση, όπως αυτό εκτίθεται στο μουσείο του Ναυπλίου, δεν είναι δυνατό να διαφανούν λόγω αλληλοεπικαλύψεων των μεταλλικών κομματιών. Όσον αφορά το καθαυτό μέρος της υλοποίησης τα πράγματα περιπλέκονται, καθώς οι απαιτήσεις και οι προϋποθέσεις είναι πολλές και ιδιαίτερες.

Καταρχάς προαπαιτείται ένας χώρος με όλα τα απαραίτητα εργαλεία (αριθμός εξειδικευμένων αμοनिών διαφόρων μεγεθών και σχημάτων, αριθμός σφυριών με εξειδικευμένες κεφαλές, διάταξη πυρακτώσεως των μετάλλων προς έλαση κα.). Βασική προϋπόθεση από την πλευρά του ατόμου που θα αναλάβει την περαίωση του έργου είναι η ύπαρξη σωρευμένης εμπειρίας σε τεχνικές έλασης μεταλλικών φύλλων, γνώσεις ανατομίας και κινησιολογίας του ανθρώπινου σώματος. Στην πραγματικότητα ο τεχνίτης με τα χέρια του δεν κάνει τίποτα το διαφορετικό απ'ότι θα έπραττε ο αντίστοιχος τεχνίτης 3500 έτη πριν. Η μοναδική διαφορά είναι η προμήθεια του υλικού που σήμερα αποκτάται περισσότερο ανώδυνα. Τα στάδια διεκπεραίωσης παραμένουν και αυτά τα ίδια, ύπαρξη φύλλων μπρούτζου, σχεδιασμός της αρχιτεκτονικής της πανοπλίας, προσαρμογή της στον σωματότυπο του αποδέκτη της, τελική δοκιμή της ως προς την πρακτικότητα με κάποιες πιθανές μετέπειτα προσαρμογές στην δομή της για ακόμη καλύτερη επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα. Η χρήση σύγχρονων μηχανοποιημένων μέσων π.χ υδραυλικών

πρεσών και ηλεκτροσυγκολλήσεων για την μόρφωση των μετάλλων θα οδηγούσε σε κάτι εντελώς απομακρυσμένο από το πρωτότυπο και από αισθητικής πλευράς σε κάτι πολύ κατώτερο. Είναι πράγματι ευτύχημα για τον επιστημονικό κόσμο αλλά και τον πολιτιστικό «οπλοστάσιο» της Ελλάδας που ένα τέτοιο αντικείμενο παραδόθηκε αλώβητο στα χέρια μας, διαφεύγοντας από το διαβρωτικό εναγκαλισμό 35 αιώνων, γλιτώνοντας από τα άπληστα χέρια των τυμβωρύχων αλλά και από τα πλήγματα των αντιπάλων στις αρένες του 15^{ου} αιώνα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει εν συντομία μια σκιαγράφιση του κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος της εποχής που κατασκευάστηκε ο εν λόγω θώρακας, γεγονός που θα καταστήσει ευκολότερη την ερμηνεία του. Οι αρχαιολόγοι τοποθετούν χρονικά την πανοπλία κάπου στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα π.Χ δηλ. μεταξύ του 1450 και 1400 π.Χ, για παράδειγμα ο ίδιος ο Astrom την έχει οριοθετήσει στην LH IIB περίοδο. Η επικρατέστερη περίοδος είναι αυτή του 1450 π.Χ (LH II). Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από δύο έντονα γεγονότα, από την μία πλευρά την συσσώρευση πρωτοφανούς πλούτου στην περιοχή της Πελοποννήσου και από την άλλη τις λυσσαλέες πολεμικές διαμάχες μεταξύ των ηγέτιδων πόλεων (Μυκήνες, Πύλο, Τίρυνθα, Ορχομενό κα.) για χωρική και στρατιωτική επικράτηση. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για ύπαρξη κεντρικής εξουσίας κατά τον 15^ο αιώνα, ήταν μια εποχή ρευστότητας και κοινωνικού πειραματισμού και συνεπώς μια εποχή συχνών στρατιωτικών συγκρούσεων προς ανάδειξη των τοπικών ηγεμόνων. Ήταν τότε που οι κοινωνικές ελίτ και οι κυρίαρχες οικογένειες προσπαθούσαν να επιδείξουν την ισχύ τους μέσω της κατασκευής θολωτών μνημείων κατοχυρώνοντας συνάμα με την ανέγερση τους, εκτός από την ικανοποίηση του εγωισμού τους και την γεωγραφική τους επικυριαρχία (μόνο στις Μυκήνες μεταξύ του 1490 και 1440 είχαν περατωθεί 6 θολωτές κατασκευές). Σε ένα τέτοιο περιβάλλον όπου οι εμπόλεμες συγκρούσεις ήταν συχνές και γενικευμένες μεταξύ των πόλεων, λογικό επόμενο ήταν η στρατιωτική βιομηχανία της εποχής να στραφεί στην ανάπτυξη εξειδικευμένων μορφών αμυντικής και επιθετικής τεχνολογίας. Σε κάθε ανάλογη ιστορική συγκυρία τα πρότυπα συμπεριφοράς είναι επαναλαμβανόμενα με μαθηματική ακρίβεια, ο έντονος στρατιωτικός ανταγωνισμός οδηγεί τις εξελίξεις δημιουργώντας συνεχώς νέες μορφές μέτρων και αντίμετρων στοχεύοντας ξεκάθαρα στην δημιουργία του απόλυτου όπλου. Η πανοπλία των «Δενδρών» λόγω των τεχνικών προδιαγραφών της πρέπει να θεωρηθεί ότι ανήκε στην κατηγορία των «υπερόπλων» της περιόδου.

Τα αρχαιολογικά συμπεράσματα συνηγορούν με την άποψη πως η διεξαγωγή των πολέμων του 15^{ου} αιώνα στην Πελοπόννησο πραγματοποιούνταν κυρίως για αμυντικούς σκοπούς σε αντιπαράθεση με ότι λάμβανε χώρα στην Ανατολή όπου οι πολεμικές συγκρούσεις είχαν ισχυρό κατακτητικό χαρακτήρα. Τοπικοί άρχοντες προσπαθούσαν να υπερασπιστούν τα στενά γεωγραφικά όρια της επικράτειας τους και στην καλύτερη περίπτωση, να επιχειρήσουν να τα επεκτείνουν μερικά τετραγωνικά χιλιόμετρα. Το διακύβευμα δεν μπορούσε να αποτελεί κάτι περισσότερο από μερικές μικρές κοιλάδες έφορου εδάφους. Μάλλον κανένας ηγεμόνας της Τίρυνθας δεν είχε διανοηθεί να εκστρατεύσει, να καταστρέψει την Πύλο ή τις Μυκήνες και να πουλήσει τους κατοίκους ως σκλάβους. Αυτό που είχε κατά νου, ήταν να κερδίσει όσο πιο πολύ ζωτικό χώρο από τους γείτονες του διαμέσου μικρής κλίμακας στρατιωτικών εμπλοκών σε προεπιλεγμένο ανοικτό πεδίο. Οι στρατιωτικές πρακτικές που χώριζαν την Μυκηναϊκή κοινωνία από τις σύγχρονες κοινωνίες της Ανατολής (Μεσοποταμίας – Συρίας – Ανατολίας) ήταν πολύ διαφορετικές. Στην Ανατολή οι μαζικού χαρακτήρα συρράξεις δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο, οι αντίπαλοι στρατοί με χιλιάδες στρατιώτες και πολεμικά άρματα διένυαν χιλιάδες χιλιόμετρα από τις πόλεις τους για να

συναντηθούν κάπου στο μέσο της απόστασης. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη μάχη του Kadesh (1275π.Χ περίπου), όπου οι στρατοί των δύο υπερδυνάμεων της εποχής, των Χετταίων και των Αιγυπτίων, συγκρούστηκαν στο μέσο της περιοχής της σημερινής Συρίας. Επίσης οι πολιορκίες πόλεων ήταν άγνωστες στην Ελλάδα του 15^{ου} αιώνα για το λόγο ότι δεν υπήρχαν ακόμα ούτε μέγαρα και ακροπόλεις αλλά ούτε και συμπαγείς μακροσκελής οχυρώσεις να τα προστατεύουν. Όπως προαναφέρθηκε, η όλη ενεργητικότητα των τοπικών ελίτ είχε ωθηθεί στο χτίσιμο λίθινων θολωτών μνημείων.

Τόσο ο Μυκηναϊκός όσο και ο μετέπειτα Αρχαϊκός κόσμος ήταν ένας κόσμος σχετικά απομονωμένος τόσο πολιτιστικά όσο και γεωγραφικά από το ενοποιημένο κοσμοπολίτικο υπόβαθρο της Εγγύς Ανατολής και χαρακτηριζόταν από έναν έντονο κεντρομόλο τοπικιστικό χαρακτήρα (ο κύριος παράγοντας απομόνωσης ήταν πάντοτε η ύπαρξη ανοιχτής θάλασσας μεταξύ των δύο περιοχών κάτι που δημιουργούσε ένα μόνιμο πρόβλημα επικοινωνίας). Η Αθήνα, η Πύλος, η Τίρυνθα, η Θήβα δημιουργούσαν έναν μικρόκοσμο περιορισμένης κλίμακας αποφεύγοντας να καταστρέψουν ολοκληρωτικά η μία την άλλη περιοριζόμενες σε μικρής κλίμακας μάχες προς υπεράσπιση των μικρών γεωγραφικών ορίων τους ή στην καλύτερη περίπτωση για μία μικρή αύξηση της γεωγραφικής τους επικράτειας εις βάρος της διπλανής πόλης. Ποτέ δε δημιουργήθηκε ένα υπερκράτος στο Μυκηναϊκό κόσμο που θα ενσωμάτωνε όλες τις πόλεις κάτω από ένα σκήπτρο, όπως συνέβαινε αντίστοιχα στα Ανατολικά κράτη, όπου οι γλωσσικές και οι καλλιτεχνικές αλληλοεπικαλύψεις δημιουργούσαν ένα ενοποιημένο πολιτικά και γεωγραφικά κόσμο και συνεπώς οδηγούσαν αβίαστα στην αποκρυστάλλωση μιας «κοινής» πολιτισμικής ταυτότητας. Με βάση τα παραπάνω μπορεί να υποστηριχθεί πως ο Μυκηναϊός στρατιώτης του 15^{ου} αιώνα καλούνταν να υπερασπιστεί μικρές τοπικές κρατικές οντότητες, οι οποίες απειλούνταν σποραδικά από τους επίσης μικρής ισχύος γείτονες, που σφετερίζονταν μέρος των γόνιμων εδαφών των διπλανών τους. Δεν οδηγούσε πολιορκητικές μηχανές εναντίον πολυώροφων μεγάρων στολισμένων με τοιχογραφίες, ούτε επιχειρούσε να γκρεμίσει συμπαγείς περιβόλους φτιαγμένους από τεράστιους μεγάλιθους, διότι τα παραπάνω απλά δεν υπήρχαν την εποχή αυτή.

Συμπερασματικά, επιχειρώντας να σκιαγραφήσουμε τον τρόπο μάχης των πολεμιστών που έδρασαν στα μέσα του 15^{ου} αιώνα στην περιοχή της Πελοποννήσου, θα λέγαμε ότι πρόκειται για μάχες μικρής σχετικά κλίμακας μεταξύ γειτονικών κοινοτήτων για την υπεράσπιση των γεωγραφικών ορίων τους. Με βάση την παραπάνω διαπίστωση καταλήγουμε στον συλλογισμό πως η «πανοπλία των Δενδρών» έχει σχεδιαστεί ως αμυντικό και όχι ως επιθετικό όπλο, εξ' αρχής έχει κατασκευαστεί να καλύπτει όσο τον δυνατόν περισσότερο το σώμα του φορέα της θυσιάζοντας αναπόφευκτα για τον σκοπό αυτό μέρος της ευκινησίας του πολεμιστή. Στην προκειμένη περίπτωση είναι γεγονός πως δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί μεγαλύτερο ποσοστό σωματικής κάλυψης. Το βάρος της σε συνδυασμό με τον όγκο της την καθιστά ακατάλληλη για καταδρομικές επιχειρήσεις, όπου η ευελιξία και η αυξημένη κινητικότητα διαδραματίζουν τον πρωτεύοντα ρόλο.

Όλη η αρχιτεκτονική σχεδίαση του θώρακα συνηγορεί πως η χρήση της πανοπλίας των «Δενδρών» προοριζόταν να φορεθεί από πεζικάριο, ο οποίος επιχειρούσε σε ανοιχτό επίπεδο πεδίο εναντίον παρόμοιων αντιπάλων. Μία πολεμική εξάρτυση σαν την παραπάνω εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ούτε σε ανώμαλο έδαφος σπαρμένο με πέτρες ούτε σε κεκλιμένο. Μία τέτοια επιλογή θα αποδεικνύονταν καταστροφική μονάχα από το γεγονός, ότι ο πολεμιστής λόγω του κολάρου δεν θα είχε την δυνατότητα να βλέπει που βαδίζει με αποτέλεσμα πολύ σύντομα να χάσει την ισορροπία του και να τσακιστεί στο έδαφος. Μονάχα από την

χρήση του κολάρου κρίνεται λογική η απαίτηση για επίπεδη αρένα, έτσι ώστε ο πολεμιστής να δρα απρόσκοπτα χωρίς να αγωνιά για τα σωστά πατήματα σε ανώμαλο έδαφος. Είναι γεγονός πως από μικρή απόσταση ο φορέας της δύναται μονάχα να διακρίνει το άνω μισό του κορμού του αντιπάλου ενώ η ανίχνευση του άμεσου γεωγραφικού περιγύρου καθίσταται πολύ περιορισμένη. Ακόμα και έπειτα από την αφαίρεση του κάτω μισού της θα ήταν πολύ δύσκολη η χρήση της από ιππέα, διότι λόγω του μεγάλου μήκους του πίσω ημιθωρακίου η ανάβαση του στην ράχη του αλόγου θα αποδεικνύονταν παραπάνω από προβληματική. Επίσης η ύπαρξη περικνημίδας για την προστασία της κνήμης είναι χαρακτηριστική της τάσης για την επίτευξη της μέγιστης δυνατής θωράκισης ενός πεζικάρου. Οι περικνημίδες έρχονται να καλύψουν το κενό που δημιουργείται εκατέρωθεν του ύψους των γονάτων, έτσι ώστε όλη η μετωπική πλευρά του πεζικάρου να είναι θωρακισμένη επαρκώς. Η στερέωση τους πάνω στις κνήμες γίνονταν με κορδόνια, ενώ είναι λάθος να θεωρείται ότι επιτυγχάνονταν απλά με την πίεση των πλευρικών τοιχωμάτων τους όπως οι μετέπειτα οπλιτικές έκαναν (τουλάχιστον 700 έτη αργότερα). Ήταν ανοιχτού τύπου περικνημίδες, όπως και οι υπόλοιπες που έχουν ανασκαφεί από την Μυκηναϊκή περίοδο (Καλλιθέας Αχαΐας, Αθήνας, Enkomi), ενώ επιβάλλονταν η μεσολάβηση μαλακού υποστρώματος π.χ δέρματος ή υφάσματος μεταξύ αυτών και των κνημών για αποτελεσματική και ανώδυνη πρόσφυση/στερέωση. Το πιο λογικό συμπέρασμα ήταν η μονή αυτή περικνημίδα να φοριόταν στο αριστερό πόδι μιας και σε θέση μάχης το αριστερό πόδι βρίσκεται πάντοτε προτεταμένο και σε ετοιμότητα. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός, ότι σήμερα η αυθεντική περικνημίδα στο Μουσείο του Ναυπλίου βρίσκεται τοποθετημένη ανάποδα. Μέχρι στιγμής αποτελεί το αρχαιότερο δείγμα σωζόμενης περικνημίδας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Πιο ειδικά, τώρα, το εμπρόσθιο τμήμα της πανοπλίας διακρίνεται για δύο βασικά τεχνικά χαρακτηριστικά, το μικρότερο ύψος του μπροστινού ημιθωρακίου και η διάταξη ανάρτησης του μπροστινού παραπετάσματος από αυτό. Στην πρώτη περίπτωση το περιορισμένο ύψος του εμπρόσθιου ημιθωρακίου (τελειώνει στο ύψος του ομφαλού περίπου) διευκολύνει το δίπλωμα του κορμού προς τα εμπρός επιτρέποντας το αβίαστο σπάσιμο της μέσης, ενώ ο τρόπος σύνδεσης του παραπετάσματος με το ημιθωράκιο διαμέσου τριών συμμετρικά τοποθετημένων κάθετης ανάπτυξης δερμάτινων λουριών, επιτρέπει την εύκολη απομάκρυνση/αποκόλλησή του από τον κυρίως κορμό. Θα πρέπει να θεωρήσουμε πως το μπροστινό παραπέτασμα συμπεριφέρεται ως ένα εκκρεμές, επιτρέποντας το απρόσκοπτο βάδισμα του πολεμιστή προς τα εμπρός, αφού σε κάθε ώθηση που δέχεται από τα γόνατα έχει την δυνατότητα να ανασηκώνεται αλλά ακόμα περισσότερο να «σπάει», αφού και οι τρεις επιμέρους πτυσσόμενες μεταλλικές ζώνες συνδέονται μεταξύ τους με παρόμοιο τρόπο διαμέσου δερμάτινων ιμάντων. Αυτό είναι ακόμα ένα στοιχείο που συνηγορεί με την θεωρία της χρήσης της από πεζικάριο καθώς η όλη δομή της εξυπηρετεί το σπάσιμο του κορμού του φορέα της προς τα εμπρός. Το πίσω ημιθωράκιο διατηρεί πιο μεγάλο μήκος από το εμπρόσθιο, ενώ δεν παρατηρείται αντίστοιχος πτυσσόμενος μηχανισμός ανάρτησης. Εδώ ο μηχανισμός είναι πιο πρωτόγονος, καθώς η πρώτη από τις τρεις μεταλλικές ζώνες συνδέεται στο κάτω του οπίσθιου ημιθωρακίου με παθητικό τρόπο, δηλαδή με απευθείας δέσιμο της με δερμάτινα κορδόνια διαμέσου τριών ζευγαριών τρυπών, χωρίς να υπάρχουν τα υψηλά περιθώρια κίνησης της μετωπικής πλευράς. Οι τρεις μεταλλικές ζώνες του οπίσθιου παραπετάσματος συνδέονται επίσης με στατικό τρόπο, καθώς εδώ δεν δύναται να επιτευχθεί παραπέρα «ρευστότητα» στην κινητική τους συμπεριφορά. Ένα στοιχείο που χρήζει περισσότερης ανάλυσης είναι το μεγαλύτερο, κατά δέκα εκατοστά περίπου, μήκος του οπίσθιου θωρακίου. Αυτή η ζώνη των δέκα επιπλέον πόντων που

σχηματίζεται δεν αποτελεί μονάχα μια απλή προέκταση αλλά επιτελεί δύο «κρυφές» βασικές λειτουργίες. Η ζώνη αυτή έχει σφυρηλατηθεί καταλλήλως, έτσι ώστε να προεξέχει κατά τον εγκάρσιο άξονα κατά ένα περίπου εκατοστό, δημιουργώντας ένα είδος οριζόντιου ισοΰψους «σκαλοπατιού» σε όλη την περίμετρο. Η λογική της «άσκοπης», με την πρώτη ματιά, τεχνικής ιδιαιτερότητας είναι ότι προσδίδει αυξημένη μηχανική σταθερότητα, κάτι που κρίνεται αναγκαίο αν αναλογιστούμε την επιφάνεια του οπίσθιου ημιθωρακίου σε συνάρτηση με το μικρό διαμέτρημα του μετάλλου, από το οποίο έχει κατασκευαστεί (1-1,2 χιλιοστά). Επίσης, τα δέκα επιπλέον αυτά εκατοστά του «σκαλοπατιού» σε συνδυασμό με το παθητικό σφιχτό δέσιμο του οπίσθιου παραπετάσματος δεν επιτρέπουν στις τρεις ζώνες μετάλλου του να έρχονται εύκολα σε επαφή με την πίσω πλευρά των ποδιών κάτι που θα παρενοχλούσε το βάδισμα του πολεμιστή ιδιαίτερα στις περιπτώσεις, που αυτός έσκυβε προς τα εμπρός κατά την διάρκεια της μάχης. Σχετικά με τον αρχικό τρόπο συναρμολόγησης του εμπρόσθιου παραπετάσματος, υπάρχουν τρόποι δεσίματος πέραν της μιας πιθανής επιλογής. Σε κάθε περίπτωση όλα δείχνουν (π.χ. αριθμός διαθέσιμων τρυπών) πως είχε ακολουθηθεί πολυπλοκότερος τρόπος «αρμολόγησης» διαμέσου δερμάτινων κορδονιών απ' ότι το οπίσθιο παραπέτασμα. Ο σκοπός είναι εμφανής και έχει να κάνει με την επίτευξη της επιθυμητής κινητικότητας των πτυσσόμενων ελασμάτων των οποίων ο ρόλος ήταν να καλύπτουν την περιοχή του σώματος από την κάτω κοιλία μέχρι και το πάνω μέρος των γονάτων. Αξίζει να σημειωθεί, πως το ύψος του παραπετάσματος χάρη των δερμάτινων κορδονιών - αναρτήρων ήταν μεταβλητό και μπορούσε να ρυθμιστεί ανάλογα με τις σωματικές προδιαγραφές του οπλίτη, ενώ κάτι ανάλογο ήταν δύσκολο να επιτευχθεί με το απλούστερο οπίσθιο παραπέτασμα. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί πως είναι το μεγαλύτερης διαμέτρου μετωπικό παραπέτασμα, το οποίο ενθυλακώνει το οπίσθιο κάτι που γίνεται εμφανές όταν ο οπλίτης βρίσκεται σε θέση ηρεμίας. Αυτή η κατασκευαστική εφαρμογή είναι ακόμη μία απόδειξη της τεχνολογικής εξειδίκευσης που ενσωματώνει η πανοπλία. Εδώ για ακόμη μια φορά δίνεται έμφαση στην μετωπική προστασία αλλά και ευκινησία της μεταλλικής «ποδιάς» αφού καλείται να προστατεύσει τα μεγάλα ανοίγματα που δημιουργούν τα κάτω άκρα κατά το βάδισμα και κατά την διάρκεια των ελιγμών.

Η «Πανοπλία των Δενδρών» αποτελεί μέχρι σήμερα την πιο αρχαία και συνεπώς την πρώτη εξακριβωμένη περίπτωση πανοπλίας που ακολουθεί την τεχνολογία σταθερού δομικά κελύφους. Τα δύο ημιθωράκια ασφαλίζουν μεταξύ τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματίζουν ένα μεταλλικό εξωσκελετό γύρω από το κορμό του πολεμιστή, που δεν δύναται να αλλάξει σχήμα, μορφή και διαστάσεις. Αυτό διαφέρει από τις οργανικές πανοπλίες, οι οποίες περικλείουν και προστατεύουν το σώμα του πολεμιστή αλλά λόγω του τρόπου κατασκευής τους πάντα διατηρούν μια «ρευστότητα» ως προς την κινητική τους συμπεριφορά. Ο μηχανισμός ασφάλισης των δύο ημιθωρακίων θα μπορούσε κάποιος να πει πως είναι αδικαιολόγητα σύνθετος, με την έννοια ότι θα υπήρχε η δυνατότητα επιλογής ενός πιο απλού και πιο αποτελεσματικού μηχανισμού ασφάλισης - απασφάλισης από τον ήδη υπάρχοντα. Στο αριστερό κάθετο άξονα του οπίσθιου ημιθωρακίου, που αντιστοιχεί στην περιοχή κάτω από την αριστερή μασχάλη, απαντώνται τρεις μικρές τρύπες συμμετρικά ανοιγμένες κατά τον άξονα αυτό. Κάθε μία από τις τρεις τρύπες έχει σχεδιαστεί κατάλληλα για να φιλοξενεί ένα μεταλλικό γάντζο που βρίσκεται προσαρμοσμένος σε αντίστοιχα σημεία του κάθετου αριστερού άξονα του εμπρόσθιου ημιθωρακίου. Ο μηχανισμός αυτός λειτουργεί ως ένα ιδιότυπο είδος μεντεσέ. Η δεξιά πλευρά του κορμού ασφαλίζει με ένα σύστημα που αποτελείται από μια ορθογώνια τρύπα στο πλευρικό τοίχωμα του εμπρόσθιου θωρακίου και ένα

μεταλλικό έλασμα σχήματος Π, το οποίο βρίσκεται στο μέσο του δεξιού πλευρικού καθέτου άξονα του οπίσθιου ημιθωρακίου. Το εν λόγω έλασμα περνά από την τρύπα που υπάρχει στο δεξί κάθετο του εμπρόσθιου ημιθωρακίου ενώ για την μόνιμη στερέωση του στο σημείο αυτό μία ξύλινη σφήνα κρίνεται αρκετή. Με την χρήση της σφήνας μέσα από την προεξέχουσα θηλιά του ελάσματος οι δύο μεταλλικές επιφάνειες των δεξιών πλευρικών τοιχωμάτων έρχονται σε μόνιμη επαφή και ακινητοποιούνται. Δύο όμοιοι μηχανισμοί βρίσκονται σε κάθε μία από την περιοχή των ώμων της πανοπλίας. Εδώ τα ελάσματα σχήματος Π βρίσκονται και τα δύο προσαρμοσμένα στο εμπρόσθιο ημιθωράκιο. Παρόλη την αρχική δυσπιστία του γράφοντος για την αξιοπιστία του μηχανισμού ασφάλισης, κυρίως λόγω της ύπαρξης του αριστερού ιδιότυπου «μεντεσέ», η πειραματική δοκιμή της πανοπλίας απέδειξε την λειτουργικότητα του.

Στις επωμίδες της πανοπλίας για ακόμη μία φορά αντανακλάται καθαρά η ανάγκη για κατά το δυνατόν υψηλότερο επίπεδο θωράκισης. Σχεδόν τα πάντα σε αυτά τα εξαρτήματα της πανοπλίας είναι εντυπωσιακά: το μέγεθος, το σχήμα, ο όγκος, η συμμετρία και οι σχεδιαστικές λύσεις των δευτερευόντων στοιχείων. Το μέγεθος των επωμίδων είναι το πρώτο στοιχείο που προσελκύει τα βλέμματα του θεατή και όχι άδικα. Εξ'αρχής είναι κατασκευασμένες έτσι ώστε να ενθυλακώνουν περιμετρικά τον μεταλλικό εξωσκελετό του κορμού, μην αφήνοντας συνάμα κανένα ακάλυπτο κενό μεταξύ των άνω μερών των χεριών και του κελύφους του κορμού. Κάθε επωμίδα διαθέτει δύο ξεχωριστά επιπρόσθετα κομμάτια, ένα οριζόντιο επιμήκες κομμάτι στην περιοχή του βραχίονα και ένα στο κάθετο τελείωμα στην περιοχή του στήθους. Το πρώτο επώμιο είναι συνδεδεμένο με την κυρίως επωμίδα με τρεις δερμάτινους αναρτήρες, που του δίνουν την δυνατότητα να ανασηκώνεται εύκολα και έγκαιρα στον εγκάρσιο άξονα (πάνω – κάτω) κάθε φορά που η κίνηση των άνω άκρων το απαιτεί. Το δεύτερο επώμιο σε σχήμα μισοφέγγαρου ενώνεται με την κυρίως επωμίδα με την βοήθεια τριών κρίκων, επιτρέποντας την κίνηση μονάχα κατά το οριζόντιο επίπεδο (αριστερά – δεξιά). Οι οπλουργοί της εποχής είχαν διαπιστώσει πως μια τόσο μεγάλη επωμίδα φτιαγμένη μονάχα από ένα φύλλο μετάλλου που ήταν ικανή να καλύπτει την μεγάλη αυτή περιοχή δεν θα ήταν λειτουργική.

Αναπόφευκτα κατέληξαν στον τεμαχισμό της μονοκόμματης επωμίδας δημιουργώντας ένα ευμεγέθες έλασμα πάνω στο οποίο προσάρτησαν δύο επιμέρους εξειδικευμένου σχήματος μεταλλικά κομμάτια με δυνατότητα κίνησης. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στο οπίσθιο μέρος των επωμίδων δεν απαντώνται πρόσθετα αναρτώμενα κομμάτια μετάλλου. Αινιγματική παραμένει η μεταλλική θηλιά που βρίσκεται αριστερά του σημείου πρόσδεσης της δεξιάς επωμίδας, η χρήση της οποίας ως σημείο πρόσδεσης δερμάτινων μάντων πχ. θήκης σπαθιού από πρακτικής απόψεως κρίνεται απαγορευτική. Βρισκόμενες σε ηρεμία, οι επωμίδες κυριολεκτικά αγκαλιάζουν περιμετρικά τον κορμό της πανοπλίας δημιουργώντας ένα διπλό μεταλλικό τείχος με πολύ υψηλή ικανότητα ανακοπής εισερχόμενων βλημάτων (συνολικό διαμέτρημα 2-2,5 χιλιοστά). Η ύπαρξη των εγκάρσιων μεταλλικών επωμιδίων στην περιοχή του θώρακα καταδεικνύει την προσπάθεια του τεχνίτη να ενισχύσει όσο γίνεται την ευαίσθητη περιοχή του στήθους του οπλίτη φθάνοντας στα άκρα την κατασκευαστική του δεινότητα και ευφυΐα. Καταφαίνεται πως το κύριο μέλημα του οπλουργού ήταν να δημιουργήσει τον καλύτερο δυνατό θώρακα, ικανό να σταματάει όσο τον δυνατό πιο αποτελεσματικά τις κατά μέτωπο προσβολές.

Το κολάρο αποτελείται από ένα μονοκόμματο φύλλο μπρούτζου ενωμένο στις δύο άκρες του με πριτσίνια. Η κάτω πλευρά του σε όλη την περίμετρο της έχει ανατομικά κοπέι, έτσι ώστε να εφάπτεται χωρίς ασυνέχειες στο μεταλλικό κέλυφος

του κορμού. Ως τρόπος καθήλωσης της στο μεταλλικό σώμα της πανοπλίας επιλέχθηκε μπρούτζινο σύρμα το οποίο στερεώνεται στην περιοχή των ώμων του θώρακα. Ήταν το τελευταίο εξάρτημα του συνόλου που τοποθετούνταν. Όπως συμβαίνει και με τα υπόλοιπα εξαρτήματα, έτσι και αυτό φέρει υφασμάτινο υπόστρωμα στο εσωτερικό του για προστασία από εγκαύματα και εκδορές.

Ένα σημαντικό ερώτημα που αβίαστα ανακύπτει είναι ποιός εμπνεύστηκε τελικά την κατασκευή αυτής της πανοπλίας, με τι μέσα και για ποιόν. Είναι κοινά αποδεκτό πως στην Μυκηναϊκή εποχή και ιδιαίτερα την περίοδο του 15^{ου} αιώνα π.Χ που μας ενδιαφέρει, δεν υπήρχε πολιτειακό σύστημα αντίστοιχο της μοναρχίας Ανατολικού τύπου. Αυτό συνεπάγεται την ύπαρξη πολλών μικρών πολιτειακά αυτόνομων κοινωνιών, οι οποίες διοικούνταν από τοπικές ελίτ. Ο μεγάλος αριθμός των θολωτών μνημείων που κατασκευάστηκαν την εποχή αυτή σε διάφορα σημεία της Πελοποννήσου, ανεξάρτητα το ένα από τα άλλα, επιβεβαιώνει την ιστορικότητα αυτής της υποθέσεως. Αυτές οι τοπικές ελίτ που μάχονταν για την επιβίωση/ επικράτηση τους σε ένα ρευστό πολιτειακό και στρατιωτικό περιβάλλον, ήταν εύλογο πως χρειάζονταν την ανάγκη των όπλων. Την ανάγκη αυτή θα την εξυπηρετούσαν μεταλλουργοί με ειδικευση στην κατασκευή όπλων αν και πολλές φορές ήταν οι ίδιοι άνθρωποι που κατασκεύαζαν κάθε είδος μεταλλουργίας, όπως καζάνια για οικιακή χρήση, κοσμήματα κλπ. Από την Γραμμική Β' συμπεραίνουμε πως η μεταλλουργία δεν ήταν μονοπωλιακό προνόμιο κάποιων πολύ ισχυρών πόλων εξουσίας αλλά αντίθετα αποτελούσαν μία κοινωνική ομάδα αποτελούμενη από ελεύθερους ανθρώπους που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους έναντι αμοιβής ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Έτσι λοιπόν οι διάφορες στρατιωτικές ελίτ μπορούσαν να αποκτήσουν τα όπλα και τις πανοπλίες που επιθυμούσαν προσφέροντας το ανάλογο αντίτιμο σε επαγγελματίες μεταλλουργούς (ίσως και περιπλανώμενους), που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε όποιον πλήρωνε τα απαιτούμενα. Θα πρέπει να υποθέσουμε πως η «πανοπλία των Δενδρών» είναι ένα από τα τελικά προϊόντα ενός εντόνου ανταγωνισμού που πυροδοτήθηκε μεταξύ των φιλόδοξων τοπικών αρχόντων της Βόρειας Πελοποννήσου για την πολυπόθητη υπεροπλία. Πίσω από κάθε κομμάτι της πανοπλίας αντηχούν ακόμα τα σφυρηλατήματα και οι άγριες φωνές των εφευρετών αυτής της βάνουσης τέχνης που ανταγωνίζονταν αναμεταξύ τους για την επίτευξη της τελειότητας προς ικανοποίηση των παραγγελιοδοτών τους. Άρα λοιπόν οι πανοπλίες ήταν δημιουργήματα ελευθέρων ανθρώπων που ωφελούνταν από τις πολιτικές φιλοδοξίες τοπικών αρχηγών για κυριαρχία. Το εντυπωσιακό είναι πως οι Μυκηναίοι τεχνίτες κατάφεραν μέσα σε περίπου 75 έτη (1525-1450 π.Χ) να έχουν αναπτύξει μία πλήρη σχολή οπλοργίας, που ακόμα και σήμερα εντυπωσιάζει με τα επιτεύγματα της. Το σίγουρο είναι πως η τέχνη της μεταλλουργίας του μπρούτζου είχε κατακτηθεί στα μέσα του 15^{ου} αιώνα από την εξόρυξη και μεταφορά του μεταλλεύματος μέχρι την επεξεργασία του και την έλαση φύλλων μπρούτζου. Η περίοδος της Ύστερης Ελλαδικής περιόδου (LHI- LH II) ήταν μία εποχή κατανάλωσης εξωτικών αγαθών, εξειδικευμένων υπηρεσιών, τάσης για προβολή και επίδειξη εξουσίας. Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα η ύπαρξη εξωτικών αντικειμένων, όπως οι πανοπλίες, ήταν δικαιολογημένη αν όχι επιβεβλημένη.

Ένα πεδίο ανοιχτό σε ερμηνείες είναι η ανάλυση της πανοπλίας από αρχιτεκτονικής και αισθητικής απόψεως. Η απόπειρα να προσεγγιστεί από αισθητικής και καλλιτεχνικής πλευράς ένα αντικείμενο που κατασκευάστηκε 3.500 έτη πριν, από ανθρώπους ανήκοντες σε πολύ διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες σε σύγκριση με την νεωτερική εποχή μας, αποτελεί μία μόνιμη πρόκληση. Ίσως είναι αδύνατον να δοθεί μια ικανοποιητική εξήγηση, από την άλλη, η προσεκτική ανίχνευση των ιδιαίτερων συνθηκών κάτω από τις οποίες κατασκευάστηκε μπορεί να αποτελέσει μία

ασφαλή ερμηνευτική αφετηρία και αξιόπιστη μέθοδο. Πιθανότατα να φανεί υπερβολικό σε αρκετούς, αλλά το πρώτο οπτικό ερέθισμα που προσλαμβάνει το μάτι του ανθρώπου βλέποντας την πανοπλία μεταφράζεται σε επίπεδο υποσυνειδήτου σε θηλυκή φιγούρα. Τα ογκώδη ημικυκλικά παραπετάσματα του κάτω μισού (εμπρόσθιο και οπίσθιο), σε συνδυασμό με το συγκριτικά λεπτό κορμό και το λεπτότερο κολάρο, φέρνουν στο νου την αρχετυπική εικόνα μιας γυναικείας σιλουέτας με φαρδιά λεκάνη και φούστα, με λεπτό κορμό και ακόμα λεπτότερο λαιμό. Άραγε αυτή η παραδοχή σε ποιο βαθμό θα ικανοποιούσε τις οπτικές και αισθητικές απαιτήσεις της εποχής; Μήπως πρέπει να γίνει κάποια προσεκτική συσχέτιση με κάποια από τα ιδεογράμματα της Γραμμικής Β' και γενικότερα με την παράλληλη καλλιτεχνική παραγωγή της σύγχρονης εποχής όσον αφορά παρόμοιου σχήματος αντικειμένων; Αν και παρακινδυνευμένα, κάποιος θα μπορούσε να αποπειραθεί μία συσχέτιση με τις χιλιάδες πήλινες φιγούρες τύπου Psi, όπου καθαρά μπορούμε να δούμε την αναπαραγωγή ειδωλίων με θηλυκή ανατομία και περίγραμμα. Φαρδύ κωνικό κάτω μέρος που στενεύει όσο ανεβαίνουμε προς τα πάνω, ζωγραφισμένες πολλές φορές με οριζόντιες γραμμές, που σχηματίζουν διακριτές ζώνες, όπως συναντούμε στα παραπετάσματα της πανοπλίας. Τα χρονικά και χωρικά κριτήρια σύγκρισης μεταξύ των δύο αυτών καλλιτεχνικών προϊόντων θεωρητικά ταιριάζουν. Ακόμη και σήμερα δυστυχώς παραμένει αμφίβολος ο ρόλος των ειδωλίων αυτών στην καθημερινή και ιδιαίτερα στην θρησκευτική ζωή των ανθρώπων του 15^{ου} π.Χ αιώνα. Οι μεγάλοι αριθμοί και η γεωγραφική διασπορά των πήλινων αγαλματιδίων αυτών φανερώνει τουλάχιστον πόσο προσφιλής και οικία ήταν η εικόνα μιας ανθρώπινης μορφής με φαρδύ κάτω και λεπτό άνω μέρος. Όσο για την ιερότητα των αντικειμένων αυτών είναι δύσκολο να τοποθετηθεί κάποιος λόγω έλλειψης στοιχείων, αν και δεν πρέπει να λησμονούμε, πως στον προνεωτερικό κόσμο ο διαχωρισμός μεταξύ κοσμικού και υπερφυσικού ήταν νεφελώδης και τα όρια εν πολλοίς απροσδιόριστα, καθώς οι δύο κόσμοι αλληλεπικαλύπτονταν ασύμμετρα σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας. Εδώ έρχεται να λάβει την σκυτάλη η θεωρία που θέλει την πανοπλία των Δενδρών να διαδραματίζει κάποιο ενεργό ρόλο στην θρησκευτική σφαίρα επιρροής. Η θεωρία αυτή προσδίδει στην πανοπλία ένα ρόλο τελετουργικό, ως ένα αντικείμενο με θρησκευτική σημασία, γεγονός όμως που δεν έχει αποδειχτεί ποτέ μέχρι σήμερα, αφού δεν υπάρχει το παραμικρό στοιχείο για θρησκευτική χρήση (π.χ τυχόν απεικόνιση της πανοπλίας σε κάποιο fresco τοιχογραφίας με λατρευτικό περιεχόμενο). Ακόμα και στα δύο κύρια ιερά του μετέπειτα Μεγάρου των Μυκηνών η πανοπλία αυτή θα αποδεικνύονταν αρκετά ογκώδης για να χωρέσει χωρίς προβλήματα στο εσωτερικό τους. Κατά πόσο ο οπλίτης ένιωθε ένα είδος θεϊκής εύνοιας ή υπερφυσικής θεοφάνειας, όταν την φορούσε, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε.

Η αρχιτεκτονική ανάλυση της πανοπλίας παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον. Καταρχάς, το πρώτο βασικό στοιχείο της πανοπλίας είναι η συμμετρική της ανάπτυξη. Αν εξαιρέσει κανείς το λίγο μακρύτερο μήκος του οπίσθιου θωρακίου (λόγω πρακτικότητας), το υπόλοιπο σύνολο παρουσιάζει μία συμμετρία που μόνο τυχαία δεν έχει επιτευχθεί. Οι ισάριθμες παράλληλες και ισούψεις ζώνες του εμπρόσθιου και οπίσθιου παραπετάσματος, τα δύο ημικυκλικά θωράκια του κορμού που σχηματίζουν ένα κυλινδρικό κέλυφος και οι όμοιες επωμίδες δημιουργούν την εντύπωση μιας αρχιτεκτονικής συνάφειας δηλαδή μιας σχεδιαστικής λύσης, που ακολουθεί συγκεκριμένους γεωμετρικούς κανόνες. Ο τρόπος που τα 15 επιμέρους μέλη της πανοπλίας έχουν σχεδιαστεί και τοποθετηθεί, δεν διαφέρει πολύ από τον τρόπο χτισίματος κάποιου οικοδομήματος. Και οι δυο περιπτώσεις προϋποθέτουν την δράση κάποιας παρασκηνιακής αρχιτεκτονικής αρχής που ύστερα από μελέτη και

έρευνα έχει προκαθορίσει ποιά δομικά στοιχεία είναι απαραίτητα και πως αυτά πρέπει να συνδυαστούν κατάλληλα για την αποπεράτωση του οικοδομήματος.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί πως οι θωρακοποιοί των Μυκηναϊκών χρόνων είχαν πολύ μεγαλύτερη σχεδιαστική ελευθερία στην κατασκευή σύνθετων μεταλλικών πανοπλιών από ότι οι μεταγενέστεροι συνάδελφοί τους, που έδρασαν στην Αρχαϊκή εποχή. Τα 15 κομμάτια μετάλλου της Πανοπλίας των Δενδρών θα ήταν αδιανόητος αριθμός για έναν τεχνίτη του 750 ή του 450 π.Χ. Η διαφορά δεν έγκειται στην δυνατότητα ή στην αδυναμία παραγωγής μεταλλικών ελασμάτων αλλά στις αισθητικές επιταγές και περιορισμούς που θέτει το κυρίαρχο πολιτιστικό υπόδειγμα. Η εωσφορική εμμονή αν όχι καλλιτεχνική καθήλωση των Ελλήνων πάνω στην ανατομία του ανδρικού νεανικού σώματος, που ξεκινά από την Αρχαϊκή εποχή, δεν άφηνε πολλά περιθώρια ελευθερίας όσον αφορά την δημιουργία ολομεταλλικών θώρακων. Οι Κωδωνόσχημοι θώρακες από τον 8^ο π.Χ αιώνα, μιμούμενοι την ανατομία του ανδρικού κορμού, δεν μπορούσαν να αποτελούνται παραπάνω από δύο βασικά τμήματα, δηλαδή το εμπρόσθιο και οπίσθιο ημιθώρακιο. Ως μέρος της αναδυόμενης νεοτερικότητας, οι θώρακες λοιπόν έπρεπε να σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπερτονίζουν την ανδρική ανατομία και όχι να την αποκρύπτουν. Με βάση τα παραπάνω, δεν πρέπει να μας προξενεί εντύπωση η απουσία αρθρωτών μεταλλικών πανοπλιών στην Αρχαϊκή και Κλασική Ελλάδα.

Οι Μυκηναίοι αρματοποιοί κατασκεύαζαν τις πανοπλίες τους με τον τρόπο που οι αρχιτέκτονες της εποχής έχτιζαν τα μνημεία. Αναλόγως, οι αρματοποιοί του 8^{ου} αιώνα άρχισαν να δημιουργούν πανοπλίες με τις προδιαγραφές των γυμνών ανδρικών αγαλμάτων (Κούρων). Σε κάθε περίπτωση η επίτευξη της συμμετρίας σε ένα μεταλλικό αντίγραφο του ανδρικού κορμού είναι σχεδιαστικά λιγότερο πολύπλοκη από την επίτευξη της συμμετρίας μιας σύνθετης πανοπλίας 15 τουλάχιστον ξεχωριστών κομματιών. Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσε κάποιος να πει πως η πανοπλία των Δενδρών έχει κατασκευαστεί με την προοπτική μεγαλιθικού μνημείου του 15^{ου} αιώνα ή διαφορετικά πως μοιράζεται κοινές αρχιτεκτονικές και κατασκευαστικές αρχές με αυτές των θολωτών κατασκευών της ύστερης Μυκηναϊκής περιόδου. Με λίγη ποιητική φαντασία τα ευμεγέθη κομμάτια των μορφοποιημένων ελασμάτων της πανοπλίας προσομοιάζουν στους γιγάντιους λίθους των θολωτών κατασκευών της Ύστερης Μυκηναϊκής περιόδου. Μπορεί να διαφανεί ο «πρωτογονισμός» της αρχιτεκτονικής τάσης της εποχής, που επιτάσσει μεγάλα θολωτά οικοδομήματα με χρήση μεγάλων λαξευμένων λίθων (με κατά το δυνατόν ελάχιστη επεξεργασία) για την ανοικοδόμηση σταθερών και επιβλητικών μνημείων, που θα παραμείνουν αλώβητα στο πέρασμα των χιλιετιών. Είναι δύσκολο να αντισταθεί κανείς στην αναπόφευκτη σύγκριση των παραπετασμάτων της πανοπλίας με την εκφορικού τύπου δόμηση των θολωτών χτισμάτων με ισοϋπή λιθοδομή σε παράλληλες ζώνες, που στενεύουν προοδευτικά προς τα πάνω. Κοντολογίς, η πανοπλία των Δενδρών μοιάζει με ένα θολωτό τάφο εν κινήσει με την στιβαρότητα της κατασκευής της να αποπνέει τόση μεγάλη σιγουριά και μία βάρβαρη βεβαιότητα, που να την καθιστά επιβλητική και άτρωτη στα μάτια των θεατών. Η αλήθεια είναι, ότι παρόλο το δεδομένο μεγαλιθικό χαρακτήρα του, ο θώρακας φαίνεται να διατηρεί έστω και σε λανθάνουσα μορφή, κάποιο βαθμό ανθρωπομορφισμού. Οι λείες επιφάνειες των μετάλλων φέρουν ασυναίσθητα στο νου του θεατή την αφή της ανθρώπινη επιδερμίδας, ενώ τα εξογκώματα των επωμίδων θυμίζουν έντονα την σφαιρικότητα των ανθρώπινων μυώδων ώμων, έστω και καθ' υπερβολή. Κατά κανόνα ο κύριος χαρακτήρας του θώρακα παραμένει στην σφαίρα του αλλόκοσμου απομακρυσμένος από την ανθρώπινη ανατομία. Είναι η παντελής απουσία διακόσμησης είτε με την μορφή επιπρόσθετων μεταλλικών επιθεμάτων είτε

με την μορφή έκτυπου διάκοσμου π.χ σειρές από έκτυπα σπειρώματα, η χρήση των οποίων ήταν πολύ διαδεδομένη σε όλες τις μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης («κοινός τόπος»).

Εδώ είναι απαραίτητο να γίνει μία μικρή αναφορά στην δημοφιλή λάμψη των πανοπλιών. Ο Όμηρος πολύ συχνά εστιάζει στις αστραφτερές πανοπλίες των ηρώων (*Ιλιάδα* 13.719-20) ως φυσικό αποτέλεσμα της χρήσεως μπρούτζινων μεταλλικών φύλλων («*αστραφτερός χαλκός*»). Η αλήθεια είναι πως η λάμψη του γυαλισμένου μετάλλου των πανοπλιών δεν μπορούσε να διαρκέσει παραπάνω από δύο ή τρεις εβδομάδες μετά την έξοδο τους από το εργαστήριο. Ακόμα και μία ή δύο ημέρες έκθεσης των μετάλλων σε βροχερό ή υγρό περιβάλλον είναι αρκετές για να ξεθωριάσει η αρχική επιθυμητή λαμπρότητα τους και οι πανοπλίες να αποκτήσουν μία σκούρα εμφάνιση που θυμίζει ηλιοκαμένη ανθρώπινη επιδερμίδα. Στην πραγματικότητα η λαμπρότητα των πανοπλιών μάλλον αποτελούσε αξιοθαύμαστη έκπληξη άξια να αναφερθεί και να τραγουδηθεί. Από πρακτικής απόψεως οι θώρακες που κατατάσσονταν στην ίδια κατηγορία με την πανοπλία των Δενδρών ήταν ευκολότερο να επανακτήσουν μέρος της αρχικής φωτεινότητας μέσω τριψίματος, λόγω των μεγάλων μονοκόμματων λείων επιφανειών τους.

Ακόμα ένα ερώτημα έρχεται να προστεθεί, σχετικά με το κατά πόσο η πανοπλία αυτού του είδους χρησιμοποιήθηκε μονάχα από τους γηγενείς στρατούς της Νότιας Ελλάδος ή αν ήταν δημοφιλής και εκτός αυτών των στενών ελλαδικών γεωγραφικών ορίων. Τα μέχρι στιγμής αρχαιολογικά ευρήματα συνηγορούν πως η χρήση της πανοπλίας παρέμεινε σε τοπικό επίπεδο, καθώς δεν έχουν ανασκαφεί παρόμοια αντικείμενα στους πολιτισμούς της Εγγύς Ανατολής, που να βεβαιώνουν την παρουσία τέτοιου είδους σύνθετων ολομεταλλικών εξαρτήσεων. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της Αιγύπτου, όπου ανάμεσα στις τοιχογραφίες που κοσμούν τον τάφο του Amenhotep II (1453-1419 π.Χ) στις Αιγυπτιακές Θήβες, διακρίνονται δύο μεταλλικά κολάρα τοποθετημένα μάλλον αδέξια στους ώμους δύο επίσης στιλιζαρισμένων φολιδωτών ολόσωμων πανοπλιών. Ίσως οι αποδείξεις για την εντοπιότητα της εν λόγω πανοπλίας πρέπει να αναζητηθούν παράλληλα με την προέλευση των θολωτών κτισμάτων της Πελοποννήσου (Μεσσηνία, ΜΕΙΙΙ περίοδο), διότι και τα δύο αυτά τεχνουργήματα, ίσως αποτελούν εξίσου αυτογενείς καινοτομίες της περιοχής.

Το τελευταίο μεγάλο ερώτημα που ανακύπτει σχετικά με την πανοπλία, αφορά τον τρόπο χρήσης της και την επιχειρησιακή της δυνατότητα. Εδώ κανείς μπορεί να υποστηρίξει πολλές θεωρίες, οι οποίες δυστυχώς σε πολύ μεγάλο βαθμό δεν μπορούν να επαληθευτούν ποτέ πλήρως, διότι απλά κανένα αρχαιολογικό ή φιλολογικό στοιχείο δεν επαρκεί για την ανασύνθεση της όλης πολύπλοκης εικόνας. Οι περιγραφές του Ομήρου μάλλον περιπλέκουν τα πράγματα παρά τα διασαφηνίζουν και εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ο Όμηρος στην ιδανικότερη των περιπτώσεων αναφέρεται στον Τρωικό πόλεμο και όχι στον 15^ο π.Χ. Γενικά η χρήση του παρελθόντος στην *Ιλιάδα* είναι προβληματική, γεμάτη αντιθέσεις και νοηματικά κενά. Παρόλα αυτά σε κάποιες ειδικές περιπτώσεις δύναται να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα με κάποια ειδική βαρύτητα. Ο ποιητής προσπαθεί να ανασυνθέσει το ένδοξο πολεμικό παρελθόν των Μυκηνών, βασιζόμενος στην ιστορική πραγματικότητα του καιρού του (8^{ος} αιώνας) κρατώντας ταυτόχρονα στα χέρια του μυκηναϊκά κράνη και ξίφη τα οποία πυροδοτούν την αστείρευτη φαντασία του. Ακόμη και η περιγραφή των πανοπλιών των Αχαιών και Τρώων είναι προβληματική γεμάτη λογικά κενά και ασυνέχειες. Επί παραδείγματι, δεν είναι ξεκάθαρο αν οι πανοπλίες (*to-ra-ke* στην Γραμμική Β') προστατεύουν τα νώτα των ηρώων ή όχι και αλλού οι ίδιοι πολεμιστές περιγράφονται να φέρουν θώρακα για να

αναιρεθεί λίγο πιο κάτω, όπως στην περίπτωση του Διομήδη. Η περιγραφή του οδοντωτού κράνους του Μυριόνη από τον Όμηρο ή η αναφορά του στο σπαθί του Αχιλλέα με τα ανάγλυφα άρματα παραπέμπουν πράγματι στον 15 αιώνα π.Χ., αλλά από εκεί και πέρα δεν δύνανται σε καμία περίπτωση να αποτυπώσουν με ακρίβεια τα πολεμικά δρώμενα της εποχής. Σε αρκετές περιπτώσεις στην Ιλιάδα συνυπάρχουν στην ίδια πολεμική εμπλοκή όλοι οι τρόποι μάχης δηλαδή ατομικές μάχες σώμα με σώμα, μαζική τυφλή σύγκρουση μεταξύ λαού («πλήθους») και προσβολές με εκηβόλα όπλα, όπως βέλη, ακόντια και πέτρες. Το εντυπωσιακό είναι ότι στις ατομικές μάχες μεταξύ Ηρώων δεν παρατηρείται επιμονή για διάρκεια στην αναμέτρηση ενώ αρκεί ένα χτύπημα από την μία πλευρά για να σημάνει οπισθοχώρηση και πάλι το ίδιο. Παρόλες αυτές τις ερμηνευτικές αντιθέσεις, ο τρόπος που διεξάγονταν οι μάχες τον 8^ο αιώνα θα πρέπει να μοιραζόταν πολλά κοινά στοιχεία με την Μυκηναϊκή εποχή. Στην εποχή του Ομήρου οι ατομικές ηρωικές μάχες ήταν ακόμα ο κανόνας πολεμικής εμπλοκής.

Όπως έχει προαναφερθεί οι μάχες μεταξύ των πόλεων τον 15^ο αιώνα ήταν περιορισμένης κλίμακας. Δύο γειτονικοί αντίπαλοι στρατοί αποτελούμενοι από γηγενείς οπλίτες, συγκρούονταν για την διεκδίκηση μικρών κυρίως εδαφικών λαφύρων. Θα ήταν λάθος να γίνει λόγος για υπερ-κράτη και στρατούς αποτελούμενους από δεκάδες χιλιάδες στρατιώτες αφού το γεωγραφικό και οικονομικό μικροπεριβάλλον της Θήβας, της Στερεάς και της Πελοποννήσου δεν μπορούσαν να το επιτρέψουν αυτό. Ακόμα και αν βασιστούμε στα λεγόμενα του Ομήρου για συνολικό πλήρωμα 60.000 ανδρών, που αντιστοιχούσε στην ναυτική εκστρατευτική δύναμη των Αχαιών προς την Τροία, το νούμερο αυτό φαίνεται υπερβολικά μεγάλο και για τον 8^ο π.Χ αιώνα. Τέτοιας εμβέλειας συναθροίσεις, όχι απαραίτητα στρατιωτικού χαρακτήρα, μονάχα στην Εγγύς Ανατολή ήταν δυνατόν να επιτευχθούν όπως παραδείγματός χάριν τα λαμπερά εγκαίρως παλατιών από παντοδύναμους Ασσύριους Μονάρχες.

Έχει καταστεί σαφές πως οι πανοπλίες δεν θα μπορούσαν να αποκτηθούν από τον καθένα, ενώ μονάχα τα σημαίνοντα πρόσωπα και τα μέλη της στρατιωτικής ελίτ των Μυκηναϊκών πόλεων θα είχαν την δυνατότητα απόκτησης τους. Η πολυτιμότητα των εν λόγω αντικειμένων αποδεικνύεται περίτρανα από το γεγονός, ότι οι κάτοχοι τους επέλεξαν να ταφούν μαζί τους μετά τον θάνατο τους και δεν ήθελαν να πέσουν σε άλλα χέρια ακόμα και των απογόνων τους καθώς αποτελούσαν οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του Εγώ τους.

Μια πανοπλία με τεχνικά χαρακτηριστικά αντίστοιχα με αυτή των «Δενδρών» θα μπορούσε να φτάσει το optimum των δυνατοτήτων της μονάχα αν τηρούνταν κάποιες συγκεκριμένες γεωγραφικές και επιτελικές συνθήκες. Θα επισημανθεί ξανά η ανάγκη ύπαρξης επίπεδου γηπέδου ως αναγκαία προϋπόθεση, γεγονός που θα απαλλάξει τον οπλίτη από το συνεχές άγχος ελέγχου του εδάφους για τυχόν αποφυγή ανωμαλιών κατά την προώθηση του. Υπενθυμίζουμε πως η εφαρμογή του μεταλλικού κολάρου δεν επιτρέπει την όραση περιμετρικά της πανοπλίας και συνεπώς στην πραγματικότητα ο οπλίτης δεν ξέρει που πατάει. Επίσης η μαχητική επίδοση της είναι περιορισμένη χωρίς την υποστήριξη από φίλιους ελαφρύτερα οπλισμένους στρατιώτες (2-4 άνδρες) που να περιτριγυρίζουν τον φέροντα. Είναι αυτοί που θα προστατεύουν τα πλάγια και τα νώτα του βαριά θωρακισμένου οπλίτη αλλά και αυτοί που θα τον καθοδηγούν στο πεδίο της μάχης. Εκ των πραγμάτων ο θωρακισμένος «πρόμαχος» είναι αδύνατον να διατηρεί μια συνεχή και ικανοποιητική εποπτεία της γύρω περιοχής, ενώ το κενό αυτό έρχεται να καλύψει η δράση των ελαφρύτερων συμπολεμιστών του. Ο ρόλος του Πρόμαχου πρέπει να ήταν εξαρχής εξειδικευμένος. Μια τέτοια ογκώδης και βαριά θωράκιση δεν μπορεί να προορίζεται

για πολύπλοκους και πολυδιάστατους επιχειρησιακούς ρόλους. Ο βασικός της ρόλος ήταν να κρατάει την άμυνα στην μπροστινή γραμμή του μετώπου ως ένας κινητός και απρόσβλητος μεταλλικός πύργος γύρω από τον οποίον ελαφρύτεροι πεζοί θα μπορούσαν να δράσουν με μεγαλύτερη ασφάλεια και αποτελεσματικότητα. Εδώ ο συνειρμός μας ανατρέχει στην Ιλιάδα, όπου παρατηρείται το γενικευμένο επαναλαμβανόμενο σχέδιο, οι μάχες να εξελίσσονται γύρω από έναν σημαίνοντα Πρόμαχο με την ανάμειξη των πρωτοπαλίκων του, τους Εταίρους (γεγονός που απηχεί τις πολεμικές πρακτικές του 8^{ου} αιώνα). Ακόμα και ο παντοδύναμος ημίθεος Αχιλλέας αναγκάζεται να πει πως είναι αδύνατον να τα βάλει με τους Τρώες μονάχος (Ιλιάδα 20.356-357). Ο «λαός» τριγύρω του ήταν αυτός που του έδινε την αυτοπεποίθηση αλλά και την αναγκαία βοήθεια. Οι Τρώες είχαν ήδη αναγνωρίσει πως οι Αχαιοί είχαν πάντοτε λιγότερες απώλειες από αυτούς, διότι υπήρχε αναπτυγμένη συνεργασία και ο ένας κάλυπτε τον άλλον (Ιλιάδα 13.237). Συνεπώς η πανοπλία των Δενδρών δεν ήταν ένα μονήρες και αυτόνομο οπλικό σύστημα αλλά ένα βασικό μέρος μια ευρύτερης ομάδας, γεγονός που συνεπάγεται εντατική και χρόνια εκπαίδευση της ομάδας αυτής για τον συντονισμό της. Ο μεταλλικός Πρόμαχος πρόσφερε μία σίγουρη βάση προφύλαξης γύρω από την οποία οι συνοπλίτες του μπορούσαν να δράσουν με μεγαλύτερη ευελιξία και κινητικότητα. Όσο για το καταλληλότερο όπλο που θα ταίριαζε στον Πρόμαχο δεν είναι άλλο από ένα μακροσκελές δόρυ με ευμεγέθη λόγχη στο μπροστινό άκρο του. Ο Ομηρικός Έκτορας χρησιμοποιεί στην Ιλιάδα ένα «ενδεκάπηχες» δόρυ μήκος περίπου 5 μέτρων. Αν και το μήκος αυτό φαντάζει εξωπραγματικό, ένα δόρυ συνολικού μήκους τριών περίπου μέτρων θα αποδεικνύονταν αποτελεσματικότερο εναντίον των αντιπάλων. Θεωρητικά θα δημιουργούσε μία περίμετρο θανάτου με ακτίνα 3 μέτρων γύρω από τον εαυτό του και διαμέτρου έξη μέτρων. Αν τώρα φανταστούμε μία μετωπική σειρά με παραταγμένους «Δενδρίτες» οπλίτες ανά έξη μέτρα απόσταση ο ένας από τον άλλον αυτόματα δημιουργείται ένα τρομακτικό και απροσπέλαστο τείχος άμυνας. Αν τώρα η απόσταση αυξηθεί στα 10 μέτρα δημιουργείται ένα χάσμα 4 μέτρων αρκετά ιδανικό για δράση των δορυφορικών ελαφρύτερα οπλισμένων στρατιωτών. Συμπερασματικά ένα μέτωπο 100 μέτρων θα μπορούσε να καλυφθεί με 10 μόνο πανοπλίες «Δενδριτών».

Αρκετές φορές η πανοπλία αναπαρίσταται να συνοδεύεται από ευμεγέθη ασπίδα, γεγονός το οποίο κατά την γνώμη του γράφοντος είναι λανθασμένο. Στην προκειμένη περίπτωση η ύπαρξη ολόσωμης ασπίδας ή εν τέλει οποιασδήποτε διαστάσεων ασπίδας είναι ολότελα περιττή, εφόσον η πανοπλία είχε σχεδιαστεί για να μην υπάρχει ανάγκη για επιπρόσθετη προστασία. Εξάλλου η χρήση ολόσωμης ασπίδας θα εκτόξευε το ολικό βάρος του φέροντος εξοπλισμού του οπλίτη κατά 8 τουλάχιστον κιλά πράγμα απαγορευτικό σε πραγματικές συνθήκες μάχης. Για να μην αναφερθούν οι τεχνικές δυσκολίες στον χειρισμό της ασπίδας λόγω του μεγέθους της αριστερής επωμίδας, μονάχα η απομάκρυνση της θα καθιστούσε δυνατή την αποτελεσματική χρήση της ασπίδας. Είναι υπερβολικό να λέγεται πως η ανεύρεση ενός μόνο περικόρπιου στον τάφο 12 αρκεί για να δικαιολογήσει την χρήση ασπίδας αναρτημένης από το αριστερό χέρι του οπλίτη. Ο «Δενδρίτης» χρειάζονταν και τα δύο χέρια ελεύθερα για να κρατάει τους αντιπάλους σε απόσταση ασφαλείας με το μακρύ και θανατηφόρο δόρυ του. Ακόμα και η χρήση σπαθιών από τους «Δενδρίτες» κρίνεται υποδεέστερη σε σχέση με την υιοθέτηση του δόρατος. Τα σπαθιά της εποχής λειτουργούσαν περισσότερο σαν μακριά σουβλιά (rapiers), δεν είχαν αναπτύξει ακόμα τις θλαστικές ιδιότητες τους. Επίσης το μεγάλο μήκος τους και το αυξημένο βάρος τους τα καθιστούσε γρήγορα ακατάλληλα για μάχη λόγω της επικείμενης εξάντλησης του χεριού του χειριστή τους. Το μακρύ δόρυ από την άλλη πιασμένο

σταθερά με τα δύο χέρια ήταν ευκολότερο στον χειρισμό του και προπάντων δημιουργούσε με την οριζόντια κίνηση του μια περίμετρο θανάτου 180 μοιρών που λειτουργούσε αποτρεπτικά για όποιον σκεφτόταν να εισέλθει, δημιουργώντας με αυτό τον απλό τρόπο μια ζώνη ασφαλείας. Το μεγάλο πλεονέκτημα της συγκεκριμένης πανοπλίας έγκειται στο γεγονός πως από την στιγμή που ο οπλίτης έπιανε το δόρυ στα χέρια του δεν χρειαζόταν να ανησυχεί για τίποτα άλλο όσο εκτελούσε τις απαιτούμενες κινήσεις προς την δημιουργία της μετωπικής περιμέτρου ασφαλείας. Η ίδια η ισχυρή θωράκιση της πανοπλίας σε συνδυασμό με την υποστήριξη των ελαφρών οπλιτών στα πλάγια και στα νώτα, του έδινε όλη την ελευθερία να αφοσιωθεί απρόσκοπτα στο επιτελικό του έργο.

Τι θα μπορούσε άραγε να αποτελέσει πραγματική απειλή για έναν «Δενδρίτη» πρόμαχο; Η προστασία του κορμού ήταν τόσο ισχυρή που την καθιστούσε πρακτικά αλώβητη από χτυπήματα σπαθιών και βελών ενώ οι επωμίδες δημιουργούσαν ένα επιπλέον μεταλλικό κέλυφος που αγκάλιαζε το σώμα του οπλίτη εις διπλούν. Μπρούτζινες αιχμές βελών θα ήταν πραγματικά πολύ δύσκολο, αν όχι απίθανο, να καταφέρουν να διατρήσουν τουλάχιστον δύο χιλιοστά μετάλλου ειδικά με δράση τόξων περιορισμένης τοξεντικής δυνατότητας (30-40 λιβρών). Όπως προειπώθηκε τα σπαθιά της εποχής ήταν ανίκανα να προκαλέσουν ικανό βαθύ κόψιμο ακόμα και σε μαλακό ιστό διότι η μορφολογία τους επέτρεπε μονάχα χειρουργικά χτυπήματα «ταυρομάχου» υψηλής ακρίβειας. Στόχος του χειριστή τους ήταν η πρόκληση νηκτικής προσβολής. Προσωπική άποψη του γράφοντος είναι, πως θα χρειάζονταν αρκετή τύχη και επιδεξιότητα για να προκαλέσει κάποιος συντριπτικό πλήγμα σε έναν «Δενδρίτη» χρησιμοποιώντας μονάχα το σπαθί του. Ως μία μικρή αλλά αναγκαία παρένθεση θα πρέπει να καταδειχθεί η τερατώδης αφέλεια της θεωρίας των πάντοτε γεωγραφικά και αρχαιολογικά απροσδιόριστων «Ινδοευρωπαίων» Δωριέων, τα σιδερένια σπαθιά των οποίων έκοβαν σαν «βούτυρο» τις μπρούτζινες πανοπλίες και τα σπαθιά των Μυκηναίων στα τέλη του 12^{ου} αιώνα. Η απάντηση στην εξ' αλλου διάτρητη από κενά που στερούνται λογικής θεωρία, είναι πως ακόμα και σημερινά σπαθιά κατασκευασμένα από βιομηχανικό ατσάλι δεν δύναται να κόψουν στα δύο φύλα μπρούτζου διαμετρήματος 1,2 χιλιοστών με ευκολία, ούτε βέβαια να κόψουν ράβδους/λεπίδες σφυρηλατημένου μπρούτζου τουλάχιστον πάχους 5 χιλιοστών. Επίσης, ο τυχαία παραγόμενος σίδηρος καθόλη την διάρκεια της εποχής του Μπρούτζου τόσο σε Ελλάδα όσο και στην Εγγύς Ανατολή δεν ξεπέρασε ποτέ σε σκληρότητα και αντοχή τον πρώτο. Αυτό θα συμβεί πολλούς αιώνες αργότερα, καθιστώντας τους σιδηρουργούς της Χαλκίδας του 6^{ου} αιώνα π.Χ τους καλύτερους και πλουσιότερους τεχνίτες σιδήρου στην Ανατολική Μεσόγειο.

Ένα επίφοβο αντίμετρο χαμηλού κόστους και μεγάλης αποτελεσματικότητας ήταν το γνωστό μας δόρυ βαρέου τύπου διπλής λαβής. Αν δύο οπλίτες από την αντίπαλη παράταξη εφοδιασμένοι με ισχυρά και μακριά δόρατα περικύκλωναν και απομόνωναν έναν «Δενδρίτη», ο τελευταίος αντιμετώπιζε πολύ μεγάλο πρόβλημα. Λόγω της ογκώδους πανοπλίας του και της περιορισμένης ορατότητάς του δεν ήταν σε θέση να αντιπαραταχθεί ταυτοχρόνως σε δύο μέτωπα. Δεν πρέπει να θεωρείται τυχαίο το γεγονός της ανευρέσεως πολλών μεγάλων αιχμών δοράτων, των οποίων το μήκος ανέρχεται μέχρι και 70 εκατοστά, που ανάγονται στα μέσα του 15^{ου} π.Χ αιώνα. Επίσης, ένα άλλο απλούστερο αντίμετρο θα μπορούσε να είναι το λάσο. Κατάλληλα εκπαιδευμένοι άνδρες με επιδεξιότητες στην ρίψη σχοινιών, θα είχαν την δυνατότητα να ακινητοποιήσουν και να εξουδετερώσουν τους «Δενδρίτες» με αναίμακτο τρόπο. Για αυτό τον λόγο η ύπαρξη φίλιων οπλιτών στα πλευρά των μυκηναϊκών «ανθρώπινων θωρηκτών» κρίνονταν αναγκαία, προσφέροντας αυτό που ένας «Δενδρίτης» αδυνατούσε να προσφέρει, την κινητικότητα. Πραγματικά ενδιαφέρον

φαινόμενο θα ήταν η εμπλοκή σε μάχη δύο αντίπαλων «Δενδριτών», καθώς το τι θα επακολουθούσε είναι δύσκολο να περιγραφεί με ακρίβεια.

Πολλά έχουν γραφεί για το πόσο ήταν ή δεν ήταν εφικτή η χρήση πολεμικού άρματος σε συνδυασμό με πανοπλίες κατά τον 15^ο αιώνα και δη της πανοπλίας των «Δενδρών». Το προηγούμενο αποτελεί μία επιμέρους εκδοχή ενός μεγαλύτερου προβληματισμού, που εστιάζει στο κατά πόσο υπήρχε γενικευμένη συμμετοχή των πολεμικών αρμάτων στον μυκηναϊκό κόσμο την ύστερη Ελλαδική εποχή. Τα αρχαιολογικά ευρήματα πιστοποιούν την χρησιμοποίηση αρμάτων στις Μυκήνες, τουλάχιστον από το τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αιώνα. Στον Όμηρο ο ρόλος των αρμάτων είναι συγκεχυμένος, κυρίως εκπληρώνουν δύο βασικές λειτουργίες: α) ως αθωράκιστες κινητές πλατφόρμες πάνω στις οποίες συγκρούονται μεμονωμένα επιφανείς ήρωες (π.χ όταν ο Πάτροκλος σκοτώνει τον οδηγό του άρματος του Έκτορα) και β) ως μεταφορικό ή καταδιωκτικό μέσο για να οδηγούν με ταχύτητα τους ήρωες στην μάχη ή να τους απομακρύνουν από αυτή κατά την άτακτη οπισθοχώρηση τους. Το σίγουρο είναι πως ο Όμηρος γράφοντας την Ιλιάδα τουλάχιστον έξι αιώνες αργότερα, δεν είχε ιδέα πως χρησιμοποιούνταν τα άρματα στην μυκηναϊκή εποχή και για αυτό τον λόγο δεν μπορούμε να βασιστούμε αποκλειστικά στα γραφόμενα του. Το θέμα έχει πολλές παραμέτρους προς ανάλυση, που ξεφεύγουν από το σκοπό αυτού του κειμένου. Η προσωπική γνώμη του γράφοντος είναι πως χρήση μεγάλου αριθμού πολεμικών αρμάτων στις ένοπλες συγκρούσεις του 15^{ου} αιώνα δεν θα μπορούσαν να είναι εφικτές. Σε μία ορεινή περιοχή όπως η Πελοπόννησος με πετρώδη εδάφη και περιορισμένη πρόσβαση σε φυσικές πρώτες ύλες οι δυνατότητες ανάπτυξης ιππικού και ιπήλατων οχημάτων είναι λιγοστές. Όσο εντυπωσιακό και ιδανικό και αν φαίνεται, είναι άστοχο να παραλληλίζει κανείς τις γεωγραφικές και πολιτιστικές προδιαγραφές της Πελοποννήσου με αυτές της Εγγύς Ανατολής της σύγχρονης εποχής. Η εικόνα των χιλιάδων θωρακισμένων πολεμικών αρμάτων των υπερστρατών της Ανατολής, Χετταίων, Αιγυπτίων, Mittani και πρώιμων Ασσυρίων, που διανύουν με ελευθερία εκατοντάδες χιλιόμετρα άνυδρων και επίπεδων περιοχών, δεν μπορεί να μεταφερθεί στο γεωγραφικό τρίγωνο με κορυφές την Θήβα, την Πύλο και την Τίρυνθα. Μαζική επέλαση πολεμικών αρμάτων δεν αναφέρεται πουθενά ούτε και στην Ιλιάδα. Εν αντιθέσει, στην ιστορική μάχη του Kadesh, που έλαβε χώρα στα μισά του 13^{ου} π.Χ αιώνα, μονάχα τα πολεμικά άρματα από την πλευρά των Χετταίων έφταναν τα 2.500. Εξάλλου, όπως έχει γραφεί παραπάνω, η πρακτική του περιορισμένου γεωγραφικά και χρονικά συνοριακού πολέμου με καλά εγκαθιδρυμένη την πεποίθηση πως μονάχα ο βαριά θωρακισμένος πεζικάριος δύναται να εγγυηθεί την νίκη δεν αφήνει περιθώρια για ανάπτυξη διαφορετικού τρόπου μάχης. Τα άρματα είχαν επικουρικό ρόλο π.χ μεταφορά αριστοκρατών «Προμάχων» στο μέτωπο, μεταφορά τραυματιών, καταδιώξεις αντιπάλων και ενίοτε μετωπικές επιθέσεις στο πεζικό του αντιπάλου. Όσο για το διασωθέν εικονογραφικό υλικό, που αναπαριστά Μυκηναϊκά άρματα (π.χ από Μουσείο Ναυπλίου) με πολεμιστές και οδηγούς ως αναβάτες, δεν μπορεί να ληφθεί ως ιστορική παραδοχή. Με το ίδιο επιτόλαιο σκεπτικό κάποιος μπορεί να υποστηρίξει πως στις αρχές του 5^{ου} π.Χ αιώνα οι Αθηναίοι οπλίτες φέροντας Κορινθιακά κράνη και στρογγυλές ασπίδες συγκρούονταν μεταξύ τους πάνω σε διαθέσιμα άρματα, προσκομίζοντας ως αποδεικτικό στοιχείο το ανάγλυφο του Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών (490 π.Χ, αρ. 3477) με την ανάλογη θεματολογία. Θεωρητικά τίποτα δεν απαγορεύει την τοποθέτηση «Δενδρίτη» πάνω σε άρμα, καθώς εξαρτάται από τον σκοπό της αποστολής, που έχει διαταχθεί να διατελέσει. Η μεταφορά του δια μέσου άρματος στην εμπρόσθια ζώνη θανάτου κρίνεται αναγκαία, διότι μία τόσο βαριά εξάρτυση θα προκαλούσε φυσική εξάντληση του φορέα της

προτού, καν καταφέρει να πάρει την προβλεπόμενη θέση του. Αν ο σκοπός ήταν η κατά μέτωπο επίθεση στο εχθρικό μέτωπο τότε η περιπλοκότητα του όλου εγχειρήματος αυξάνει. Ο μόνος τρόπος για να ελεγχθεί αυτό το σενάριο είναι μονάχα μέσω πειραματικών δοκιμών. Το βάρος και ο όγκος της πανοπλίας σε συνδυασμό με τις συνεχείς καταπονήσεις του άρματος ελλείπει βεβαίως ικανοποιητικού μηχανισμού απόσβεσης κραδασμών, θα δυσκόλευαν υπερβολικά την επιχειρησιακή ικανότητα του οπλίτη. Προς βελτίωση των συνθηκών δεν θα ήταν παράλογη η αφαίρεση των παραπετασμάτων της πανοπλίας αν και τότε το κέντρο βάρους θα μετατοπιζόνταν ψηλότερα.

Συγκεντρώνοντας τις κυρίες θέσεις καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα: 1) ο ζωτικός χώρος των «Δενδριτών» οπλιτών ήταν στην πρώτη γραμμή του μετώπου ως «Πρόμαχο» 2) η πανοπλία αυτής της τυπολογίας προοριζόνταν για χρήση από πεζικάριο 3) οι «Δενδρίτες» οπλίτες είχαν συγκεκριμένο επιχειρησιακό καθήκον και δεν μπορούσαν να επιχειρήσουν χωρίς την συνεργασία άλλων οπλιτών 4) η κατοχή και διακίνηση τέτοιων πανοπλιών ήταν περιορισμένη σε μία μικρή ομάδα ανθρώπων που αποτελούσαν την αριστοκρατική ελίτ 5) η χρήση της πανοπλίας για θρησκευτικούς σκοπούς δεν επιβεβαιώνεται από πουθενά 6) η υπέρμετρη θωράκιση καθιστούσε την χρήση ασπίδας περιττή 7) μέσω πειραματικής ανακατασκευής αποδεικνύεται πανηγυρικά το επιχειρησιακό αξιόμαχο της 8) η τυπολογία αυτή των αρθρωτών μεταλλικών πανοπλιών φαίνεται να είναι ενδημικό φαινόμενο της Νοτίου Ελλάδος και δεν απαντάται αλλού στην Ανατολική Μεσόγειο 9) η πολεμική δράση ενός «Δενδρίτη» οπλίτη απαιτεί μεγάλο ζωτικό χώρο γύρω του και δεν δύναται να επιχειρήσει σε κλειστή παράταξη «εκ του σύνεγγυς» 10) ο συνδυασμός «Δενδρίτη» και άρματος ως κύρια μονάδα κρούσης παραμένει αμφίβηλος.

Οι βαριά θωρακισμένοι οπλίτες προς το τέλος του 15^{ου} αιώνα αρχίζουν να αποτελούν ένα «δεινοσαυρικό» είδος προς εξαφάνιση και μετά το 1400 π.Χ η δράση τους πρέπει να ήταν περιορισμένη στο ελάχιστο. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι πλέον ήταν περιττοί μιας και είχαν επιτελέσει το ρόλο τους με επιτυχία μέχρι τέλους. Στις αρχές του 14^{ου} π.Χ (1390 π.Χ), μετά από έναν αιώνα πολεμικών συγκρούσεων, οι κυρίαρχες πολιτικές και κοινωνικές ελίτ είχαν επιτέλους σχηματιστεί και παγιωθεί. Η απαίτηση για ισχυρούς τοπικούς στρατούς μειώθηκε αφού πλέον τα γεωγραφικά και πολιτικά όρια της κάθε πόλης λίγο πολύ είχαν παγιωθεί. Οι βαριά θωρακισμένοι οπλίτες δεν είχαν οργανική θέση στην νέα κοινωνική πραγματικότητα. Οι ελίτ του 14^{ου} αιώνα κατεύθυναν την ενεργητικότητά τους στο χτίσιμο Μεγάρων με τεράστιους μεγαλιθικούς περιβόλους και η ανοικοδόμηση θολωτών κατασκευών πέρασε σταδιακά σε υποδεέστερη μοίρα. Τέτοιου είδους ακρόπολεις αντανάκλουν μια συγκεντροποίηση της πολιτικής εξουσίας, όπου λιγότερες και μικρότερες ομάδες ανθρώπων διαχειρίζονται μεγαλύτερα σύνολα. Τόσο ο 14^{ος} όσο και ο 13^{ος} αιώνας αποτελούν περιόδους σχετικής ευμάρειας, πράγμα που σημαίνει την απουσία μακροχρόνιων και έντονων πολέμων τόσο μεταξύ των Αχαιών όσο και με εξωτερικούς εχθρούς. Οι «Δενδρίτες» οπλίτες δεν πρόλαβαν να αντικρίσουν τα «Κυκλώπεια» τείχη των Μυκηνών και της Τίρυνθας καθώς η εποχή τους είχε οριστικά παρέλθει. Θα περάσουν 30 αιώνες για να εμφανιστούν ξανά πανοπλίες παρόμοιας αρχιτεκτονικής και εμφάνισης προερχόμενες από τα εργαστήρια της Βόρειας Ιταλίας (Μιλάνο) και μάλλον όχι τυχαία. Οι αρματοποιοί του Μιλάνου είχαν ήδη εμφανώς χρησιμοποιήσει ελληνικά αρχαϊκά κράνη ως καλλιτεχνική αφητηρία για τις αντίστοιχες ατσαλένιες δημιουργίες τους (salades). Με παρόμοιο τρόπο μία καλοδιατηρημένη Μυκηναϊκή αρθρωτή πανοπλία από κάποιο συλημένο τάφο της Φραγκοκρατούμενης Στερεάς ή Πελοποννήσου ίσως να αποτέλεσε το πρότυπο για την ανάπτυξη της Μιλανέζικης Σχολής θωρακοποιίας,

που θα επηρεάσει στην συνέχεια ολόκληρη της πολεμική βιομηχανία της προβιομηχανικής Δυτικής Ευρώπης. Η τελευταία υπόθεση εργασίας θα πρέπει να εξεταστεί περαιτέρω από τους ειδικούς.

Το παρών άρθρο αφιερώνεται στη μνήμη του Κωνσταντίνου Σ. Κουλοχέρη, του αγαπημένου φίλου, αφοσιωμένου εκπαιδευτικού και παραδειγματικού πατέρα που δυστυχώς μας άφησε πολύ νωρίς.

Κατσίκης Δημήτρης
Μάιος 2014, Αθήνα

Βασική Βιβλιογραφία

- 1) (Elements of Mycenaean Warfare, Univ. of Cincinnati 1990). DIANE FORTENBERRY.
- 2) N. Verdelis, in P. Aström, *The Cuirass Tomb and Other Finds at Dendra I: The Chamber Tombs (SIMA 5.1, Göteborg 1977)* 45-48, fig. 11, pl. XXII
- 3) A.J.B. Wace, "Mycenae: Preliminary Report of the Excavations of 1952," *B SA* 48 (1953) 14-15, pl. 9a.
- 4) M. Lang, *The Palace of Nestor at Pylos II: The Frescoes (Princeton 1969)* 68 (16 H 43)
- 5) H.W. Catling, "A Bronze Greave from a 13th Century B.C. Tomb at Enkomi," *OpAth* 2 (1955) 36, n. 133
- 6) P. Mountjoy, "The Bronze Greaves from Athens: A Case for a LHIIIC Date," *OpAth* 15 (1984) 135-46
- 7) Andrikou, E., 'New evidence of Bronze Age armour from Thebes in Beotia', in *AEGLAEUM* vol. 27
- 8) Bryce, T., *Hittite Warrior*, Oxford, 2007
- 9) Driessen, J., 'The Archaeology of Aegean Warfare' in *Polemos*,
- 10) Littauer, M. A. and Crouwel, J. H., *Chariots in late Bronze Age Greece*, 1983

11) Warble, D. E. H., 'Does reconstruction help? A Mycenaean dress and the Dendra suit of armour' in *Problems in Greek Prehistory*, 1988, pp. 474-76

12) *Bronze Age Greek warriors 1600-1100 BC*. R'Damato, A Salimbeti. Osprey Publishing.